

*Här bevaras
våra svenska fruktsorter*

*Här bevaras
våra svenska fruktsorter*

Författare: Anna Berggren sid. 8, Per Brunström sid. 16,
Lena Gårder sid. 10, Gullmar Henäng och Viktor Tullander sid.18,
Inger Hjalmarsson sid. 6-7, 22, 24, 30, 32, 34, 42-43, Mattias
Iwarsson sid. 26, Björn Kalin sid. 12, Cecilia Kilbride sid. 14,
Maria Nyman-Nilsson sid. 20, Eva Selin sid. 28.

Foto: Där ej annat anges NordGens bildarkiv.
Grafisk form/produktion: Henell Grafisk Form.
Grahns tryckeri AB, Lund 2009
2:a uppl., 2.750 ex
ISSN 1403-6568
ISBN 10: 91-89232-23-2
ISBN 13: 978-91-89232-23-5

CBM Swedish
Biodiversity Centre

Centrum för biologisk mångfald
Box 57
230 53 Alnarp

PROGRAMMET FÖR
ODLAD MÅNGFALD

POM – Programmet för Odlad Mångfald
www.pom.info

Här bevaras våra svenska fruktsorter

FÖRORD

I denna skrift presenteras 14 lokala klonarkiv från Skåne i söder till Dalarna i norr. Klonarkiv är en fruktträdgård, där äldre sorter av äpple, päron, plommon och körsbär odlas med målsättning att bevara sorterna för kommande generationer. De här upptagna klonarkiven ingår i verksamheten vid Programmet för Odlad Mångfald (POM), som är en nationell satsning för att bättre tillvarata och nyttja våra kulturväxter.

Klonarkiven är en trygghet och en fristad för många fruktsorter. Det är emellertid omöjligt att inom ramen för ett nationellt program bevara alla de tusentals sorter som finns, varför ett urval har måst göras. De utvalda sorterna som får ekonomiskt stöd från POM kallas mandatsorter. Grundtanken är att klonarkiven ska bevara sina respektive lokalsorter, dvs. sorter som uppstått i den egna regionen.

Förutom avtalade mandatsorter odlar flertalet klonarkiv ytterligare fruktsorter för att Du som besökare ska få en rik pomologisk upplevelse. Det är vår förhoppning att föreliggande skrift

ska bidra till att fler blir intresserade av vårt pomologiska arv och gör besök i klonarkiven. Kom gärna i skördetid då det ofta bjuds in till fruktutställning.

I introduktionen på sid. 6-7 berättas mer om pomologi och bevarande. Kartan på motstående uppslag fungerar också som innehållsförteckning för den del av skriften som presenterar klonarkiven. På sid. 36-41 finns listor över mandatsorterna samt information om vilket klonarkiv som har ansvar för respektive sort. Avslutningsvis presenteras några mandatsorter av körsbär. Flera odlingsvärdar har bidragit med texter, och många har välvilligt ställt upp med fotografier. Till alla som på olika sätt medverkat till skriften "Här bevaras våra svenska fruktsorter" vill jag härmed som redaktör framföra ett varmt tack.

Alnarp den 28 februari 2007

Inger Hjalmarsson
Projektledare Frukt och Bär, POM
Centrum för biologisk mångfald

FÖRORD TILL ANDRA UPPLAGAN

POMs skrift "Här bevaras våra svenska fruktsorter" har rönt stort intresse och utges nu i en andra upplaga. Innehållet är detsamma som tidigare, men vissa uppdateringar har gjorts främst vad gäller kontaktuppgifter. Bland övriga förändringar vill vi nämna att ansvaret för

kontrakten om ekonomisk ersättning till POMs klonarkiv sedan år 2009 överförts från NordGen till CBM.

Alnarp den 28 augusti 2009
Redaktören

INTRODUKTION

Pomologi är läran om frukt- och bär-sorterna. En person som är kunnig inom rådet kallas pomolog. Vår förste store pomolog var dr. Olof Eneroth (1825-1881) som år 1866 utgav Handbok i Svensk Pomologi. Efter Eneroths bortgång fick hans enda lärlunge Alexandra Smirnoff i uppdrag att omarbete pomologin, varvid Svensk Pomologi del 1-5 utkom 1896-1902.

Under 1900-talets första hälft fanns ett stort intresse för fruktsorter i Norden. I alla de nordiska länderna påbörjades betydande arbeten inom området. I Sverige utgav professor Carl G. Dahl (1875-1959) vid Alnarpsinstitutet Pomologi Äpple och Päron (1921; andra uppl. 1943), som byggde på ett omfattande studium av den stora kollektionen av fruktsorter – genbanken – vid Alnarp. Vid denna tid var Alnarp inkörsport för att introducera värdefulla utländska sorter för svenska klimatförhållanden, och tillika centrum för ett nätverk av försöksstationer för provodling i olika odlingszoner. Dahls forskning bedrevs samtidigt med undervisning i ämnet pomologi för hortonomer och trädgårdsmästare.

Genom de resultat som uppnåddes inom försöksverksamheten kunde landets yrkes-

och hemträdgårdsodlare rekommenderas odlingsvärda sorter. Emellertid medförde detta också att många äldre lokalsorter minskade i odling och riskerade att försvinna. Ett faktum som uppmärksammades av Nordiska Genbanken (nuvarande NordGen) vid dess tillkomst 1979, varvid arbetsgrupper för frukt och bär inrättades. Som ordförande i den nordiska och svenska arbetsgruppen fungerade under många år professor emeritus Ingevald Fernqvist.

Arbetsgruppernas målsättning var att inventera, dokumentera och bevara äldre sortmaterial av lokal nordisk härkomst. I Sverige inventerades fruktsorterna av kunniga pomologer, bland dessa hortonomerna Gunnar Bergfeldt (1906-2006) Gösta Engstedt (1911-2000), Ernst Lomenius (1909-2000) och Anton Nilsson (1906-1993), vilka under utbildningsåren i Alnarp varit elever till Carl G. Dahl.

Pomologerna hade behov av dokumentation för att identifiera sorterna, ett arbete som i många fall försvårades av synonyma namn och att flera av lokalsorterna saknades i befintliga pomologier. Sålunda åtog sig Anton Nilsson att sammanställa i inventeringen aktuella sortbeskrivningar och ge ut dem i en pomologi, där sorterna

presenterades landskapsvis. Arbetet utkom i två volymer Våra Äpplesorter (1986; andra uppl. 1989) och Våra Päron-, Plommon- och Körsbärssorter (1989).

Arbetsgruppen medverkade också till att lokala klonarkiv kunde anläggas. Vid det senaste sekelskiftet fanns i vårt land ett nätverk av 14 lokala klonarkiv för frukt förlagda till olika institutioner. Ansvaret som odlingsvärd för det pomologiska arvet gav emellertid inte ekonomisk kompensation, vilket blev mer och mer tydligt allteftersom träden växte och behövde skötsel. På uppmaning av jordbruksministern framlade Nordiska Genbanken (nuvarande NordGen) 2001 en utredning enligt vilken en svensk nationell genbank skulle byggas upp och ersättningen till klonarkiven skulle baseras på mandatsorter.

Till mandatsorterna räknas sorter av svenskt ursprung, dvs. sorter som har namngivits och spridits lokalt, liksom sorter framtagna och marknadsförda av svenska växtförädlare. Vidare innefattas utländska sorter med lång odlingstradition i landet. Mandatsortlistorna upptar 350 fruktsorter, varav drygt 200 äpple. Enligt utredningen ska den nationella genbanken fullt utbyggd bestå av de lokala klonarkiven jämte en nationell samling där alla mandatsorter odlas tillsammans.

I praktiken innebär detta att varje sort bevaras med fyra träd, varav två i ett utvalt lokalt klonarkiv och två i den nationella samlingen. Genom att bevara sorterna på två platser uppnås en säkerhetsdubblering.

Det i utredningen äskade stödet till de lokala klonarkiven har inom ramen för POM kunnat förverkligas. Kontrakten med klonarkiven, som å POMs vägnar tecknats med NordGen (tom 2008) och CBM (from 2009), har fungerat sedan 2003. Emellertid fattas ännu några mandatsorter som ska utplanteras i de lokala klonarkiven innan systemet blir komplett. Häribland namnkända sorter, för vilka uppgifter saknas om eventuella nutida växtplatser. Dessa sorter måste återfinnas innan de kan inkorporeras i det nationella bevarandesystemet. I detta sammanhang är POMs pågående Frukt- och bärupprop (*fruktochbaruppropet@pom.info*) av stor betydelse.

Utöver de befintliga klonarkiven planeras en utökning med ett arkiv i norr för specifikt norrländska sorter. Lokalsorterna från denna landsända, bland vilka kan nämnas Farmors juläpple och Förlovningsäpple, kännetecknas av god hårdighet. Silva (Melba x Stenbock) räknas också till norrlandssorterna. Sorten är framkorsad vid Alnarp, utvald vid Öjebyns försöksstation och namngiven 1970.

ALNTORPS Ö GENBANKEN ALNTORPS Ö, NORA

I nätverket av lokala klonarkiv är genbanken Alntorps ö yngst. Som namnet anger är klonarkivet förlagt till en ö. Denna är belägen i Norasjön och tillhör Nora kommun. Genom initiativ av trädgårdskonsulent Anna Berggren påbörjades 1997 inventering, insamling och plantering av äldre fruktsorter, huvudsakligen från Bergslagen. Arbetet har resulterat i att genbanken Alntorps ö idag bevarar ett 20-tal mandatsorter jämte ett 50-tal lokalsorter.

Historik

Genbanken Alntorps ö är en ung, nystartad genbank med såväl kända som lokala sorter av äpple, päron, plommon och körsbär. Arbetet med att förverkliga klonarkivet igångsattes genom ett EU-projekt 1997. Inventeringen visade att det fanns många lokalsorter runtom i Bergslagen. Sortriekdomen kan härledas till förra seklets början, då det var populärt med fruktodling i bl a Nora. Intresset gynnades av stora donationer till traktens egnahemsodlingar och av aktiva fruktodlarföreningar, som sådde och ympade mängder av fruktträd. Resultatet blev ett stort antal lokalsorter. Endast en bråkdel av dessa bevaras nu i Genbanken Alntorps ö.

Klonarkivets fruktträd växer i sin fria form, vilket betyder att träden beskärts minimalt.

Målsättningen är att dokumentera och observera trädens naturliga växtsätt. Skötsel och underhåll aktiveras genom Nora kommun.

Exempel på lokalsorter som bevaras och utvärderas: Astrakan Algutstorp, Astrakan Prästgården, Bergsängsäpple, Björkbacka-äpplet, Blacksta, Brygghusäpple, Ekebyhammarsäpple, Elisabetäpple, Farmorsäpple, Guns sommaräpple, Jätteäpple, Måleruds vinteräpple, Pålsboda juläpple, Päronäpple, Kanelpäron från Järnboås, Klacka-Lerbergs-päron, Moderatpäron, Norabergamott, Brevens blåplommon, Garphyttmirabeller, Karlslundskrikon och Kilsmo gulplommon.

Verksamhet

Under sommar- och höstsäsong pågår öppna events i Genbanken, t ex teateruppsättningar, äppelevents och konserter. För information kontakta Nora turistbyrå, telefon 0587-811 20.

För frågor som

rör guidning, kunskapsinhämtning, ympris mm kontakta Anna Berggren, telefon 0587-101 05, info@genbankenalntorps.se

Besöksadress

Alntorps ö, Nora. Båtinformation genom Nora turistbyrå, telefon: 0587-811 20.

På Alntorps ö får träden växa fritt med minimal beskärning, varigenom sorternas karaktäristiska växtsätt framträder. Växtsättet kan t ex vara upprätt, utbredd eller hängande.
Foto: Anna Berggren

Träden i klonarkivet har nått den ålder då de börjar blomma och bära frukt.
Foto: Anna Berggren

Cellini är en äpplesort som invandrat från England. Efter provodling i Alnarp rekommenderades den år 1877 till odling i Syd- och Mellansverige.
Foto: Björn Kalin

Victoria-plommonet härstammar från England där det fördes i handeln år 1844.

Hovrådspäron har dragits upp i Belgien av professor van Mons, vars son var rådsherre i Bryssel. Sorten har odlats i Sverige sedan mitten av 1800-talet.

BERGIANSKA TRÄDGÅRDEN

Bergianska trädgården, i norra Stockholm vid stranden av Brunnsviken, ingår som en del i nationalstadsparken. Trädgårdens historia går tillbaka till bröderna Peter Jonas och Bengt Bergius, vilka genom en donation till Kungliga Vetenskapsakademien år 1791 gav upphov till Bergianska stiftelsen. Bröderna Bergius egen trädgård, som var belägen vid Karlberg, hade en för sin tid omfattande odling av bland annat frukt och bär. I nuvarande Bergianska trädgårdens klonarkiv finns cirka 45 sorter av äpple och några få av päron. Mandatsortansvaret omfattar 17 äppelsorter och två päronsorter.

Historik

Bergianska trädgårdens tidigare föreståndare Professor Bergianus Måns Ryberg (1918-1986) var engagerad i dåvarande Nordiska Genbankens svenska arbetsgrupp för frukt och bär och den som startade klonarkivsverksamheten i Bergianska trädgården. Åren 1981-1982 planterades knappt 30 äppelsorter. Sortimentet har därefter kompletterats med ytterligare cirka 15 äppelsorter och några päronsorter.

Eftersom verksamheten inte var finansierad från början så fanns under de första 20 åren hela tiden hot om nedläggning. Under år 2003 tillkom avtalet om mandatsorterna, och mellan 2003 och 2005 erhöles pengar från miljöfonden i Stockholms läns landsting. Under de senaste åren har också en gedigen uppräckning kunnat ske av bl.a. trädbeskärning och markhantering. Läget fr.o.m. 2006 är att POM-medel och en mindre summa från Bergianska stiftelsen ska kunna finansiera verksamheten.

Verksamhet

Bergianska trädgårdens huvudsyfte är att tjäna undervisning och forskning i botanik och biologisk mångfald, men den skall också vara en källa till kunskap och rekreation för alla besökare. Under sommarsäsongen visas klonarkivet för ett antal grupper. Frukten används vid äppelutställningar, höstfest och vid den årligen återkommande julutställningen. Under våren förmedlas en hel del ympkvistar.

Besöksadress

Bergianska trädgården ligger i Frescati i norra Stockholm, mellan Norrtäljevägen och Brunnsvikens östra strand (mitt emot Naturhistoriska riksmuseet), drygt 5 km norr om Stockholms centrum.

Södermanlands kalvilläpple – äpplets ursprung är inte känt men det har odlats en del i Södermanland under namnet Oljeäpple. Pomologen Olof Eneroth beskrev äpplet och gav det namnet Södermanlands kalvill. Nu är sorten mycket sällsynt. Mognar i oktober. Ett mycket fint äpple.

P J Bergius – en röd form av Sävstaholm som uppkom vid ympning i Bergianska trädgården i början av 1900-talet och fick namn efter trädgårdens grundare P J Bergius. Sorten gav frukt första gången 1912 hos en villaägare i Djursholm som 1908 hade köpt trädet under sortnamnet Sävstaholm. Äpplet mognar i september och får en vacker röd täckfärg. Hållbarheten är mycket kort.

Marken närmast träden hålls öppen och gräset klipps 3-4 gånger per säsong. I området finns också 5 stycken bisamhällen för att förbättra pollineringen.

För att minimera skadeinsekter i klonarkivsområdet finns ett antal fladdermusholkar och fågelholkar uppsatta.

BRUNSTORPS GÅRD

Brunstorp är beläget inom Huskvarnabergens naturreservat i Jönköpings kommun, strax norr om Huskvarna. Klonarkivet är ett av de största i landet med ansvar för 53 mandatsorter med tonvikt på lokalsorter från Småland och näraliggande delar av Öster- och Västergötland. Fruktsortimentet i sin helhet består av cirka 200 sorter fördelade på 140 äpplesorter, 40 päronsorter och ett 20-tal sorter av plommon och körsbär.

Historik

Gården Brunstorp inköptes av Linköpingsbiskopen Markusson på 1300-talet, övergick till staten på 1500-talet och kom i början av 1600-talet i privat ägo. 1953 förvärvade dåvarande Huskvarna stad gården, som 1972 blev en del av det nybildade naturreservatet. Fruktrödsplanteringen påbörjades 1979 varvid drift och underhåll ålades parkförvaltningen inom ramen för verksamheten med offentligt skyddat arbete. Tekniska kontoret vid Jönköpings kommun är idag huvudman för anläggningen.

Flera av de bevarade sorterna har insamlats vid torpställen, där de under generationer spelat en viktig roll i hushållet, bland dessa

märks Backatorps- och Nystorpsäpple. Insamlingsarbetet föregicks av ett omfattande inventerings- och urvalsarbete för vilket trädgårdskonsulent Gunnar Bergfeldt (1906-2006) svarade på uppdrag av dåvarande Nordiska Genbankens svenska arbetsgrupp för frukt och bär.

Verksamhet

Brunstorps gård är öppen för allmänheten med fri entré året runt. Varje säsong ordnas ett antal vandringar med olika tema (se kommunens hemsida). Den största begivenheten är Fruktsens Dag, alltid första lördagen i oktober. Då visas bl a fruktutställning och pomologer är på plats för att sortbestämma frukt som besökare tar med. Trädgårdscaféet är öppet varje dag under perioden maj – september. På Brunstorp finns också gamla gårdsbyggnader, sortiment av perenner, dammanläggning, växter i surjordsparti samt en hänförande utsikt över södra Vätternbygden.

De som så önskar kan beställa ympris, vilket vanligen skickas ut under mars månad.

Besöksadress

Brunstorp ligger nära E4:an strax norr om Huskvarna. Tag av vid trafikplats "Brunstorp" och följ skylt "Brunstorps gård".

Äpplet Hornsberg har fått sitt namn efter Hornsbergs gård i Tjustbygden, nordöstra Småland, där det anses ha uppkommit i mitten av 1800-talet. Ett sommaräpple, som med fördel ätes direkt från trädet.

Greve Pers bordsäpple är en sort med obekant ursprung. Det grevliga namnet syftar på Per Brahe, som år 1562 fick Visingsö som grevskap. Ett gott tidigt höstäpple.

Perennsortimentet brer ut sig på slutningen mot Vätterns strand. I bakgrunden syns klonarkivet som är planterat längs med berget.

Vid dammen syns om våren en blåblommig matta av vårstjärnor – Chionodoxa.

Ett intressant tulpansortiment är planterat runt Brunstorps egen kolonistuga.

CAPELLAGÅRDEN HANTVERKSSKOLA I VICKLEBY

Capellagården är en fristående internatskola som drivs av en ideell stiftelse. Skolan grundades 1960 av professor Carl Malmsten och är belägen i Vickleby på södra Öland. Här i Vicklebys unika bymiljö bedriver Capellagården utbildningar i ekologisk trädgårdsodling, textilt och keramiskt hantverk samt möbelsnickeri. De vackra byggnaderna är omgärdade av en stor trädgård bestående av grönsaksodlingar, en rosenträdgård, en örtagård, en fruktträdgård samt flera perennrabatter. Det finns också en trädgårdsbutik med försäljning av ekologiskt odlade plantor, trädgårdslitteratur, kryddblandningar mm.

Fruktträdgården

På en yta av 3000 m² bedrivs idag ekologisk odling av 140 fristående äppel-, päron-, plommon- och körsbärsträd. Här ibland finns 41 olika sorters äpple, sju sorters päron, 14 sorters plommon och sex sorters körsbär. Under träden går gäss och ankor fritt betande för att hålla efter gräs och fallfrukt. Flertalet träd planterades under åren 1984 till 1985, då fruktträdgården anlades och gässen har från början varit integrerade i odlingen för att minska trycket av skadeinsekter.

I fruktträdgården finns flera sorter som sedan lång tid tillbaka odlats lokalt i Småland och på Öland. Här ibland kan nämnas Ölands kungsäpple, Kalmar glasäpple, Skälbyäpple och Stensbergsäpple. Ölands kungsäpple har vackert mörkröda frukter. Härstamningen är okänd, men sorten beskrevs 1860 enligt följande av pomologen Olof Eneroth: "I yttre skönhet och inre ädelhet vid fullständig utbildning överträffad af få andra äppelsorter".

I Capellagårdens fruktträdgård odlas även flera sorter av senare datum. De mandatsorter skolan är ålagd att odla uppgår till nio äppelsorter, tre päronsorter, sex plommonsorser och sex körsbärssorser.

Capellagårdens trädgård är öppen för allmänheten året runt. Trädgårdsbutiken har öppet från slutet av april till mitten av september.

För visning av trädgård/fruktträdgård kontakta Capellagårdens trädgårdsavdelning, tfn 0485-364 43 eller tradgard@capellagarden.se alternativt kansliet tfn 0485-361 32.

Besöksadress

Capellagården. Vickleby,
386 93 Färjestaden

Blommande päron av sorten Pierre Corneille, en fransk sort från tiden kring sekelskiftet 1800/1900.

Stammar hos äppelsorten Filippa.
Foto: Capellagårdens bildarkiv

Filippa. Äpplet är uppkommet ur en kärnsådd från okänd sort. Sådden gjordes av den danska fröken Filippa Johannsen runt 1880. En sort som odlats mycket till försäljning, men nu är utkonkurrerad av andra sorter. Foto: Capellagårdens bildarkiv

Capellagårdens gäss betar gräs och minskar antalet skadeinsekter.
Foto: Capellagårdens bildarkiv

VON ECHSTEDTSKA APELGÅRDEN

Vid von Echstedtska gården samlas de värmländska äppelsorterna i ett klonarkiv. Här odlas 25 olika äppelsorter med ursprung från eller anknytning till Värmland. Dessutom har körsbärssorten Fryksås planterats eftersom det är en av de mandatsorter som Hushållningssällskapet i Värmland har ansvar för. Av apelgårdens äppelsorter är 20 mandatsorter.

Historik

Trots att stora delar av Värmland har ett kärvat odlingsklimat är länet förhållandevis rikt på namngivna lokalsorter och äppelträd. Vid en frukträdsinventering 1937 registrerades ca 220 000 äppelträd. Lokalsorterna har bl a dokumenterats av Hjalmar Holmqvist, barndomskamrat till pomologen Carl G. Dahl (1875-1959). Arbetet med von Echstedtska apelgården inleddes 1993. En projektgrupp med representanter från Värmlands Hemträdgårdsförbund, Hushållningssällskapet i Värmland, Länsstyrelsen och Värmlands Museum bildades. Syftet med projektet var att samla de värmländska äppelsorter som är möjliga att få tag på och därigenom bygga upp en genbank vid von Echstedtska gården i Kila socken. Gården, en välbevarad bergsmansgård från 1700-talet, ägs och förvaltas av

Värmlands Museum. Miljön ansågs lämplig och det faktum att gården redan var ett etablerat turistmål sågs som en fördel. Träd har planterats i omgångar och för närvarande består sortsamlingen av 25 äppelsorter och en körsbärssort. Äppelsorterna presenteras kort på Hushållningssällskapetets hemsida www.hush.se/s (gå in under trädgård).

Verksamhet

von Echstedtska gården är öppen för allmänheten från mitten av maj till mitten av augusti. Efter att gården stängt för säsongen är det möjligt att besöka apelgården, träden är dock inte skyltade året runt. När museet är öppet säljs ettårsspön av vissa av apelgårdens sorter. En utställning om äpplen och äppelodling har ordnats, liksom rådgivnings- och skördedagar med länets trädgårdskonsulenter. Framöver hoppas apelgårdskommittén arrangera besökskurser, och att i samband härmed bidra till sorternas spridning genom försäljning av ympkvistar.

Besöksadress

von Echstedtska gården finns i Smedbyn, 20 km nordväst om Säffle. Vik av från E18 vid Värmlands Nysäter och följ skylt.

Info telefon 0533-630 74 eller www.varmlandsmuseum.se

Mölnbacka skogsäpple härstammar från mitten av 1800-talet, då en skogsförvaltare fann ett träd växande i en hagmark i Mölnbacka. Han flyttade in det i sin trädgård och sände frukter till pomologen Olof Eneroth som bedömde sorten som odlingsvärd.

Odensta är en äppelsort funnen vid Odensta gård i Värmlands Nysäter. Den har inte kunnat identifieras med någon känd sort och räknas därför till de värmländska lokalsorterna.

Värmlands paradisäpple är en av de äldsta Värmlandssorterna. Ursprunget är okänt men det anses att sorten var vanlig i odling redan i början av 1800-talet.

von Echstedtska gården byggdes mellan 1762 och 1764. Utsidan har en nästan karolinsk prägel, medan inredningen går i rokokostil.

Våren 1993 planterades de första träden i von Echstedtska gårdens klonarkiv högtidligen i närvaro av bl a landshövdingen i Värmland.

EKEBYHOV PÅ EKERÖ

Ekebyhov på Ekerö fick säterirättigheter i början av 1600-talet. Nuvarande huvudbyggnad av trä uppfördes av C.G. Wrangel med början på 1670-talet. Under nära 200 år ägdes gården av släkten Ihre tills den köptes in av Ekerö kommun 1980. På vardagarna bedriver kommunen där bl.a. konferensverksamhet, men under veckosluten disponeras huset av kommunens föreningar för olika kulturaktiviteter.

Fruktodling av betydande omfattning har bedrivits på Ekebyhov redan på 1600-talet. Antalet fruktträd utökades under 1700-talet och kompletterades med en omfattande fruktträdsskola. Under några decennier under 1900-talet var Ekebyhofs plantskola en av landets största producenter av fruktträd. Plantskolan kunde bl.a. ståta med en egen äppelsort Gylling från Ekebyhov samt ett par sorter sötkörbär Stor röd från Ekebyhov och Stor svart från Gräsåker liksom Ekebyhofs röda jättevinbär.

I klonarkivet ingår ett 50-tal äldre äppelträd från tidigare plantskola, som var inriktad på produktion av fruktträd lämpade för Mellan-Sverige och Finland. Dessa fruktträd representerar 17 olika brukssorter från tidigt 1900-tal. Från 1998 har klonarkivet utökats väsentligt med främst olika lokalsorter från

Uppland och Stockholmstrakten. För tillfället har 78 nya träd planterats, som representerar 40 sorter, varav 14 mandatsorter av äpple.

Ekebyhovsparken omfattar ca 40 ha och har stort kulturhistoriskt värde från botanisk synpunkt. En ideell arbetsgrupp har arbetat i nära samarbete med Ekerö kommun för att bevara och utveckla Ekebyhovsparken. Driften och kontrollen av arkivet sker genom nämnda arbetsgrupp, medan den dagliga tillsynen, gräsklippningen mm utförs av kommunens personal. Kommunen har också det ekonomiska ansvaret för klonarkivet.

Ekebyhovsparken är tillgänglig för allmänheten året runt. Inom klonarkivet finns informationstavlor och samtliga träd är försedda med etikett och platsnummer. Arbetsgruppen tillhandahåller även lösa informationsblad. Allmänheten har vid upprepade tillfällen inbjudits att följa beskärningsarbetet, vilket utförs av Sveriges Pomologiska Sällskap. Rundvandring arrangeras bl.a. i samband med äppeldagar, då även fruktutställning och sortbestämning ordnas.

Besöksadress

Ekebyhov ligger på Ekerö i Mälaren. Buss- och vägförbindelserna från Brommaplan är goda. Det tar ca 15 min. att promenera från hpl Ekerö Centrum eller Ekebyhov.

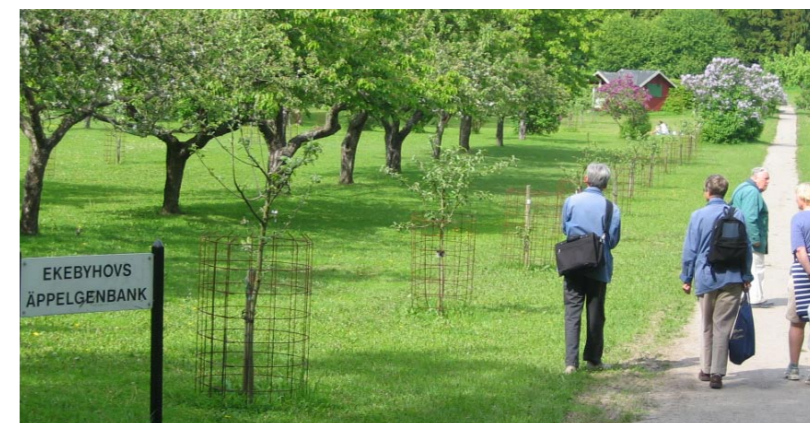
Träden i klonarkivet är försedda med etiketter som berättar äppelso-
ternas historia.

Foto: Carl Erik Johansson

Den vackra gula huvudbyggnaden, som i dagligt tal kallas Ekebyhofs slott, uppfördes på 1670-talet. Under veckosluten bjuder slottets Intresseförening in till kulturevenemang och kafé.

Foto: Carl Erik Johansson

Flertalet sorter i Ekebyhofs äppelgenbank har anknytning till Uppland och Mellansverige.

Foto: Carl Erik Johansson

På Ekebyhov är allmänheten välkommen att följa beskärningsarbetet som utförs av medlemmar i Sveriges Pomologiska Sällskap.

Foto: Carl Erik Johansson

Den lokala äppelsorten Gylling från Ekebyhov fanns till försäljning i Ekebyhofs första plantskolekatalog, som utgavs 1920.

Foto: Gullmar Henäng

FREDRIKSDAL MUSEER OCH TRÄDGÅRDAR

Fredriksdal är en 36 ha stor musei- och trädgårdsanläggning mitt i Helsingborg. Här finns ett Skåne i miniatyr med unika miljöer, byggnader, parker och trädgårdar. På Fredriksdal bevaras landskapets historia och mångfalden lever och brukas. Varje årstid bjuder besökarna på nya överraskningar.

Fredriksdal har anor från 1700-talet då herrgården byggdes som sommarbostad till den välbärgade dykeridirektören Fredrik Cöster. Fredriksdal utvecklades från att vara sommarbostad till att bli en större jordbruksegendom. Köksträdgården var under 1900-talets första hälft utarrenderad som handelsträdgård.

De sista ägarna, Oscar och Gisela trapp, donerade Fredriksdal till staden 1918. Tanken hos de framsynta donatorerna var att Fredriksdal skulle bli ett friluftsmuseum och en botanisk trädgård. Idag välkomnas årligen över 220 000 besökare.

Köksträdgård har än idag kvar sin ursprungliga ”renässansinspirerade” utformning. Trädgården bygger på indelning i 10 kvarter avsedda för köksväxter. Varje kvarter kantas av fruktträd.

Fruktträdssamlingen består av lokala skånska sorter som har en lång odlingstradition i Skåne och Sydsverige. De speciella mandatsorter som Fredriksdal ansvarar för utgörs av 22 äppel-, 8 päron-, 13 plommon- och 3 körsbärssorter. Betoningen ligger på äpple- och plommonsorтер. Det skånska klimatet lämpar sig väl för päron men på grund av den svåra päronrost som drabbat Skåne är antalet päronsorter bland mandatsorterna få.

Fredriksdal är öppet året runt för besökare

En årlig fruktutställning anordnas två veckor kring månadsskiftet september-oktober. Till utställningen hör också ett pedagogiskt skolprogram. En dag i samband med Mikaeli marknad erbjuds besökarna att ta med sig frukt för sortbestämning av pomologer.

Besöksadress:

Gisela trapps väg 1, 254 37 Helsingborg.
Info tel 042-104500 eller fredriksdal@helsingborg.se,
bokning öppet året runt tel 042-104505.

Flädie är en känd lokal skånsk äppelsort från byn Flädie utanför Lund, där den antas ha uppstått ur en kärna av Gravensteiner. Flädie är ett saftigt höstäpple med något syrlig svag arom.

Foto: Ebba Fogelfors

Tornpipping är en lokal äppelsort som pomologen Olof Eneroth fann i Skåne, bland annat vid Tosterup i sydöstra Skåne. Tornpipping är ett vinteräpple, med god smak men med något torrt fruktkött.

Foto: Ebba Fogelfors

Under Mikaeli marknad, som är årets stora skörde- och allmogemarknad, besöker tusentals personer fruktutställningen.

Foto: Ebba Fogelfors

Det blommar och surrar av bin och humlor i Fredriksdals fruktträdgård. Foto: Sven-Olof Larsén

Fredriksdals fruktträdgård – en given attraktion för alla, stora som små. Foto: Sven-Olof Larsén

GAMLA STABERG

Dalarna är unikt i pomologiskt hänseende. I landskapet växer flera ålderstigna träd av äpple och päron. Bland dessa Sveriges förmodat äldsta äppleträd, det 400-åriga kärnsådda moderträdet av Snilsäppet, som mäter 10 m i höjd och 4 m i omkrets. För att bevara Snilsäppet och andra dalasorter framtidsmässigt har en ny generation träd förökats upp och planterats i klonarkivet vid bergsmansgården Gamla Staberg. Här utgör träden, traditionsenligt planterade i terrasser, ett viktigt hortikulturellt inslag i miljön och en del av världsarvet Falun.

Historik

Dalasorternas åldriga moderträd har överlevt många stränga vintrar. Somliga anses till och med ha klarat vargavintern 1709. Förutom Snilsäppet räknas Gubbäppet till de äldsta. Hedemoraäppet har en hundraårig historia. Också av päron och körsbär finns lokalsorter, bland dessa Solleröpäron och Siljansnäsber.

Sorternas betydelse som bärare av unika hårdighetsegenskaper har ansetts motivera ett klonarkiv i Dalarna. Under 1990-talet sökte dåvarande Nordiska Genbankens

svenska arbetsgrupp för frukt och bär en lämplig plats där detta kunde förverkligas. Sökandet sammanföll med restaureringen av Gamla Stabergs barockträdgård, varvid överenskomms att den forna fruktträdgården skulle återplanteras med genbankssorter.

Bland de nysatta klonarkivsträden kvarstår även enstaka mycket gamla äppleträd. Dessa planterades troligen under 1700-talet då Gamla Staberg, som har anor från senmedeltiden, genomgick en omfattande ombyggnad. Resultatet blev en anläggning som renderade Staberg tillnamnet "Dala-Versaille". Det är denna trädgårdsanläggning i barockstil, som nu har återskapats och inrymmer klonarkivet med uppgift att bevara sju mandatsorter.

Verksamhet

Barockträdgården med fruktträd, örtagård och dammar sköts och förvaltas gemensamt av Vika-Hosjö Hembygdsförening och gårdens ägare. Området är fritt tillgängligt för besökare. Visningar kan bokas. På Gamla Staberg finns också restaurang och trädgårdsbutik.

Besöksadress

Gamla Staberg är beläget ca 10 km öster om Falun, nära sjön Runn.

Gamla Staberg är en välbevarad bergsmansgård med anor från 1500-talet. Den terrasserade barockträdgården restaurerades under 1990-talet efter ritningar från 1758.

I fruktträdgården, som brer ut sig på fyra terrasser, bevaras dalasorter som Snilsäppet och Gubbäppet. Sorterna har förökats från moderträden i Nibble nära Hedemora respektive Källslätten utanför Falun. Gubbäppet – vars fruktkött är mjukt och lättätet – uppskattas enligt traditionen av tandlösa gubbar.

Foto: Inger Hjalmarsson

JULITA SVERIGES LANTBRUKSMUSEUM

Under stormaktstiden fanns många herrgårdar i landskapen kring Mälaren, där det närdes drömmar att efterlikna Sydeuropas fruktträdgårdar och namnge sorter efter den egna egendomen. Önskningarna resulterade i omfattande import av fruktsorter söderifrån, varav endast en bråkdel överlevde vårt kärva klimat. Överlevarna gav emellertid upphov till en mångfald nya lokalsorter, däribland Åkerö och Sparreholm. Idag räknas de till mandatsorterna, varav 53 bevaras vid klonarkivet på Julita Sveriges lantbruksmuseum. Att pomologen Olof Eneroth (1825-1881) var verksam i Sörmland har bidragit till att sörmländska lokalsorter dokumenterats.

Historia

Mälardalsområdet var först ut att bli genomsoekt för gamla fruktsorter när dåvarande Nordiska Genbankens svenska arbetsgrupp för frukt och bär startade sin verksamhet 1979. För det praktiska arbetet svarade trädgårdskonsulenterna Anton Nilsson (1906-1993). Inventeringen resulterade i att ett 50-tal lokalsorter av äpple jämte åtta av päron kunde insamlas. Idag rymmer Julitas

samlingar förutom stipulerade mandatsorter ytterligare ett 80-tal sorter, huvudsakligen äpple.

Att Julita, som ägs av Nordiska museet, skulle bli klonarkiv uppmuntrades av museets dåvarande styresman Sune Zachrisson emedan fruktträden sågs som viktiga förmedlare av det levande kulturarvet. Historiskt sett har frukt odlats på Julita genom flera århundraden. Egendomen har ett förflutet som kloster, kungsgård och adels gods. Den sista private ägaren, löjtnant Arthur Bäckström, omvandlade Julita till ett friluftsmuseum, som donerades till Nordiska museet 1941.

Verksamhet

Besökare vid Sveriges lantbruksmuseum, Julita har möjlighet att bese klonarkivet, som är beläget på museiområdet. Här finns även genbanker av andra växtslag och ett Skansen i miniatyr. Bland evenemangen märks årlig utställning med 200-300 frukt-sorter. Vidare ingår guidade turer, kurser för skolbarn, vandrarhem, museibutik mm i verksamheten.

Besöksadress

Julita ligger vid sjön Öljaren, cirka 25 km nordväst om Katrineholm i Södermanland.

Foto: Hans Ahnstrand, Nordiska museet, Julita

Röd höstkalvill är en av många äpplesorter vid Julita. Den har sitt ursprung från det medeltida Frankrike och har odlats i Sverige sedan 1700-talet.
Foto: Inger Olausson, Nordiska museet, Julita

En rikedom av sörmländska äpple- och päronsorter bevaras i klonarkivet, och minner om de många fruktodlingar som en gång fanns runtom Mälaren.

Om våren blommar det vackert i fruktsortimenten. Detaljbilderna visar de Sörmländska äpplesorterna Åkerö och Råby rubin.

Foto: Erica Larsson, Nordiska museet, Julita.

Genbanken.
Foto: Else Marie Strese, Nordiska museet, Julita

LINNÉS HAMMARBY UPPSALA UNIVERSITET

När Uppsala universitet tog över huvudmannskapet för Linnés Hammarby 1982 fanns en gräsyta med gynnsamt läge för fruktodling i det som en gång var Carl von Linnés kålgård. Området avgränsades av våra två äldsta kända exemplar av Wennströmspäron och ett kvarstående äldre äppelträd av sorten Rosenhäger.

I samarbete med pomologen Anton Nilsson (1906-1993) och dåvarande Nordiska Genbankens svenska arbetsgrupp för frukt och bär valdes ett tjugotal fruktträd av Upplands- och Mälardalssorter ut och planterades på Hammarby 1988 med ett dubblettmaterial på Disagården, Upplandsmuseet i Gamla Uppsala. En utvidgning av odlingen på Hammarby gjordes 1999. Under 2004-2006 har komplettering av ytterligare mandatträd ordnats så att det finns två av varje sort på Hammarby.

I klonarkivet kan ett 30-tal sorter studeras, varav sju mandatsorter. Av de senare är Linnés äpple och Druväpple välkända. Däremot är päronsorterna Lybeckerbergamott, Lundströms bonchrétien, Fulleröpäron och Wennströmspäron mindre kända.

Linnés äpple har ett osäkert ursprung i Småland medan Druväpple och Fulleröpäron direkt kan härledas till Fullerö säteri i Västmanland. Linné besökte säteriets fruktodlingar, som beskrivs som ”härliga trädgårdar”.

Värd för klonarkivet är Linnéminnena och Botaniska trädgården vid Uppsala universitet som också har ansvar för Disagårdens äppelträd.

Från samlingen hämtas frukt till de årliga äppeldagarna med utställning och sortidentifiering samt andra aktiviteter som äppelkaketävling, trädbeskärningsråd och äppelträdsförsäljning mm.

Parken är öppen för allmänheten alla dagar 11-20. Avgiftsbelagda visningar kan beställas: 018-471 28 38 eller bokning@botan.uu
Ympri förmedlas till självkostnadspris.

Besöksadress

Från E4 vid Uppsala sväng vid trafikplats Kumla, avtag nr 187, till väg 282 mot Edsbro. Efter 0,5 km tag höger mot Danmarks kyrka och Linnés Hammarby.

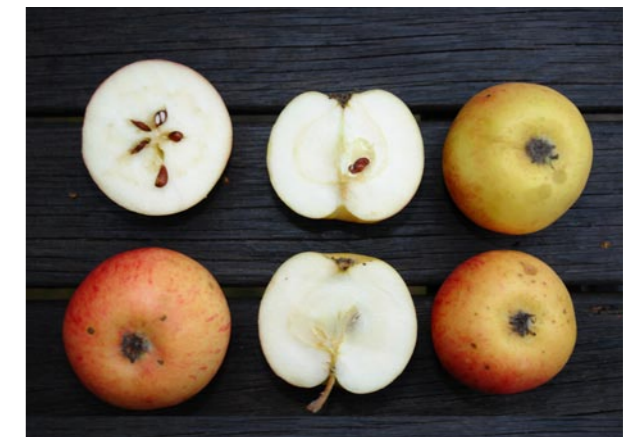
Carl von Linné köpte egendomen Hammarby 1758 och lät några år senare uppföra boningshuset i två våningar. Byggnaderna jämte samlingar och park ägs sedan 1880 av staten. Foto: Mattias Iwarsson.

Traditionen bjuder att det är fruktutställning på Linnés Hammarby i september. Foto: Mattias Iwarsson.

På Linnés tid torde druväpple ha varit en vanlig benämning på vissa småfruktiga äppelsorter. Den sort som vi idag kallar Druväpple kommer från Fullerö säteri i Västmanland. Foto: Hilding Karlsson.

Linnés äpple är en sort som uppges komma från Stenbrohult. Frukten är en renettartad, god bordsfrukt som mognar i oktober och kan förvaras en månad. Trädet växer långsamt med välbyggd krona och ger goda skördar varje år. Foto: Mattias Iwarsson.

LÖVSTA LANDSBYGDSCENTRUM

Till följd av Gotlands läge mitt i Östersjön och gutarnas omvittnade intresse för hortikultur finns en unik gotländsk sortriktighet. För att kartlägga denna har inventeringar företagits med stöd av såväl dåvarande Nordiska Genbanken som EU. Pomologen Anton Nilsson (1906-1993) beskrev sex gotländska äppelsorter i sin pomologi Våra Äppelsorter utkommen 1986. Klonarkivet vid Lövsta landsbygdscentrum planterades 1996. Planteringen omfattar 27 äppelsorter varav sex mandatsorter. Sorterna är insamlade från hela Gotland med undantag av Fårö och Sudret.

Historik

Bland de sex mandatsorterna är Stenkyrke, Melonkalvill och Fårnos mest kända. Stenkyrke anses ha uppstått vid Stenkyrka prästgård för cirka 250 år sedan. Sorten har odlats mycket på Gotland, men också i andra delar av landet. Det kan antas att flera gotländska lokalsorter är kärnsädder från Stenkyrke. Melonkalvillen å sin sida påminner om såväl Melonäpple som kalviller. Fårnos är ett äpple, som till formen är

toppigt likt fårets nos. På gotländska kallas får ofta för lamm, varför sortnamnet ändras till lammnos. Bland mandatsorterna ingår också Bläsingsäpple, Pilungsäpple och Thuläpple.

När klonarkivet vid Lövsta landsbygdscentrum planterades 1996 var målsättningen att ta tillvara de lokala äppelsorterna innan kvarvarande moderträd och lokal sortkunskap försvann. Lövsta landsbygdscentrum fungerar som odlingsvärd, medan Gotlands Museum har ett övergripande ansvar. För finansieringen utöver POM svarar Gotlands Museum, Lövsta landsbygdscentrum och Gotlands Hushållningssällskap.

Verksamhet

Klonarkivet är öppet för allmänheten varje dag och vid vissa tillfällen arrangeras rundvandringar. Härutöver är sortsamlingen en tillgång i trädgårdsutbildningen vid Lövsta landsbygdscentrum.

Besöksadress

Lövsta landsbygdscentrum
622 50 Romakloster

Klonarkivet vid Lövsta landsbygdscentrum planterades 1996.

Bläsingsäpple är en sort varav gamla träd fanns vid Bläsinge gård i Västkinde socken nära Visby redan på 1920-talet.

Fältet där fruktträden odlas är omgivet av skyddande häckar.

Kamsäpple är annan gotländsk lokalsort funnen i Halla socken på mellersta Gotland.

MUNKAGÅRDSGYMNASIET

Redan i mitten av 1980-talet uppmärksammade dåvarande Nordiska Genbankens svenska arbetsgrupp för frukt och bär behovet av ett klonarkiv för fruktsorter från Bohuslän, Halland och Västergötland. Det befanns lämpligt att förlägga klonarkivet till den nystartade Munkagårdsskolan i Tvååker. Idag är Munkagårdsgymnasiet odlingsvärd för 22 mandatsorter med speciell betoning på västsvenska lokalsorter såsom Granatäpple, Hallands Brunnsäpple, Valldaäpple, Göteborgs diamant och Lindhultspäron.

Historia

Flera av lokalsorterna från Västsverige är mycket gamla. Det kan t ex nämnas att Göteborgs flickäpple, Hallands Brunnsäpple och Kavläs har beskrivits av Olof Eneroth i dennes pomologi 1866. I gruppen av pomologer som hjälpte dåvarande Nordiska Genbanken att inventera frukt-sorter under 1980-talets början var trädgårdskonsulent Ernst Lomenius (1909-2000) ansvarig för de här aktuella landskapen. Tillsammans med Rolf Eskilsson, lärare i fruktodling vid Munkagårdsgymnasiet, svarade Lomenius för insamling och plantering av inventerat material. Träden är idag 15-20 år gamla.

Utökad mandatsortansvar, och det faktum att sorterna inte alltid var representerade med två träd i det ursprungliga sortimentet, har lett till att klonarkivet i sin helhet nyplanterats under 2006. Utöver lokalsorterna omfattar mandatansvaret numera även ett antal äldre sorter av äpplen och plommon framställda vid Alnarp.

Verksamhet

Munkagårdsgymnasiets klonarkiv är beläget inom skolans inhägnade odlingsfält, och används för demonstrationer i undervisningen. Efter hänvändelse till ansvarig trädgårdsmästare är även andra pomologiskt intresserade välkomna. Den vackra och artrika parken är fritt tillgänglig för besökare året om. Publika arrangemang utannonseras kontinuerligt på skolans hemsida.

Besöksadress

Från E6:an sväng av mot Tvååker söder om Varberg. Åk igenom Tvååkers samhälle och kör mot Björkäng i rondellen. Efter 200 m följes högerskylt mot Munkagård. Efter ytterligare 1 km syns skolan på vänster hand. För besök i klonarkivet kontakta trädgårdsmästare Hans Abbas. Telefon: 070-681 51 96, hans.abbas@regionhalland.se

Granatäpple är en välkänd halländsk lokalsort med månghundraårig odlingstradition. I Skåne har den gått under namnet Hellerups klarett.

Äppelblom av Kavläs, en lokalsort från Västergötland, som fått sitt namn efter gården där den blev funnen på 1820-talet.

Foto: Björn Kalin

Frukten hos Kavläs mognar i oktober. Äpplet är stort, saftigt och välsmakande.

Foto: Björn Kalin

Lokalsorten Gunilla Bohuslän känns igen på sina karaktäristiska, stora och långsträckta frukter.

Foto: Inger Hjalmarsson

I genbanken bevaras även sorter framkorsade vid Alnarp under 1900-talets första hälft. Bland dessa finns snart plommonet Emil, uppkallat efter upphovsmannen statshortonom Emil Johansson.

I Munkagårdsgymnasiets genbank har frukt-sorter från Västsverige funnit en fristad. Foto: Inger Hjalmarsson

POMERIUM VADSTENENSE

Vadstena kloster vid Vätterns strand har en rik hortikulturell tradition. Redan på den Heliga Birgittas tid var man förtrogen med ympningskonsten och lät anlägga en apalgård – ett Pomerium – till brödernas glädje. På 1500-talet planterades det för Vadstena unika Munkpäronträdet, som enligt traditionen överlevt genom att föröka sig själv med stubbskott. Idag rymmer Pomeriet hundratalet fruktträd av varierande ålder och fungerar som klonarkiv för 18 mandatsorter.

Historia

Utöver Pomeriet omfattade den dåtida Munkträdgården ytterligare planteringar och det finns flera exempel på medeltida växter som överlevt. Bland dessa är klosterliljan (*Leucojum vernum* L.) mest känd. År 1983 påbörjades på initiativ av örtagårdsmästaren, lektor Rolf Erixon (1927-1999) anläggandet av en ny örtagård med krydd- och medicinalväxter från klostertiden. Samtidigt uppmärksammades Pomeriet i genbankssammanhang. Dåvarande Nordiska Genbankens svenska arbetsgrupp för frukt och bär inventerade och sortbestämde det befintliga sortimentet av äpplen, päron, plommon och körsbär.

År 1990 blev Pomeriet en del i genbankens nätverk av lokala klonarkiv och i samband härmed hölls fruktutställning och pomologmöte, varvid önskemål framfördes om att hedra klostrets grundare genom att uppkalla en äpplesort efter den Heliga Birgitta. En förfrågan hos Birgittasystrarna gav positivt gensvar. Sålunda stadfästes äpplesorten Sankta Brita, ursprungligen en korsning mellan Mio och Cortland utförd på Alnarp 1954. Sorten, som uppmärksammades och testades av professor Ingevald Fernqvist, bevaras idag som mandatsort i Pomeriet. Statens fastighetsverk, som äger och förvaltar området kring Klosterkyrkan, är ansvarigt för klonarkivet.

Verksamhet

Besökare är välkomna att vandra fritt i Pomeriet, undantaget den tidiga våren då klosterliljorna blommar under fruktträden. Vid denna tid bör Pomeriet njutas på avstånd. Senare på växtsäsongen syns såväl pomologiskt intresserade som pilgrimer vandra bland träden. I det närbelägna pilgrimscentret finns möjlighet att dricka kaffe. Örtagården, belägen mellan kyrkparken och Pomeriet, är öppen för besök året om.

Besöksadress

Pomerium Vadstenense tillhör det medeltida klosterområdet intill klosterkyrkan.

Klonarkivet ingår i Vadstenas historiska miljö. Bland de äldsta träden märks ett ståtligt exemplar av Munkpäron, en sort som anses ha anor från det medeltida klosterområdet.

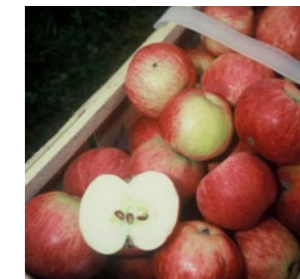

Transparente blanche mognar i augusti. Äldre träd av sorten är fortfarande vanliga i hemträdgårdarna. Idag finns modernare tidigmognande sorter att tillgå. Foto: Björn Kalin

Gravensteiner har fått sitt namn efter slottet Gråsten på Sydjylland. Sorten har odlats i Norden sedan 1700-talet. Blommorna är vita, stora och bredbladiga.

Äpplet Sankta Brita är uppkallat efter den Heliga Birgitta. Frukten är saftig och har utsökt arom.

Oranie räknas som en svensk sort. Enligt en teori skulle den ha uppstått under 1700-talet genom kärnsädd av ett medeltida Kanikeräpple.

Transparente blanche invandrade för ca 150 år sedan från Baltikum och Ryssland. Blommorna är grunt skålformiga. Foto: Björn Kalin

SKÄLBY KUNGSGÅRD

Fruktodlingen i östra Småland har gamla anor. Sorttrikedomen är stor och enligt 1800-talets store svenske pomolog Olof Eneroth värdig ett eget pomologiskt verk, ett ”Calmar-Pomona”. Den tidiga odlingen skedde huvudsakligen vid herrgårdarna, där såväl lokala som äldre importerade sorter frodades och gjorde Kalmartrakten känd för sina njutbara frukter. Idag har klonarkivet vid Skälby kungsgård i uppgift att bevara 12 mandatsorter av äpple och fyra av päron, alla med lång östsmäländsk odlingstradition.

Historik

På initiativ av dåvarande Nordiska Genbankens svenska arbetsgrupp för frukt och bär genomfördes i mitten av 1980-talet en inventering av äldre fruktträd i Kalmar län med mål att etablera ett klonarkiv vid Skälby. Inventeringsarbetet leddes av trädgårdskonsulent Gösta Engstedt (1911-2000), som lyckades samla in ett stort antal sorter med förankring i länet. Bland dessa fanns Skälbys eget äpple – Skälbyäpplet, Kalmar glasäpple, Värnanäs prinsäpple med flera lokalsorter. Bland äldre utländska äpplesorter kan nämnas 1500-talsorten Borsdorfer, och bland päronen den lika gamla från England härstammande sorten Windsor.

Den senare brukar i Sverige gå under namnet Svanhalsar.

År 1988 kunde unga träd av de insamlade sorterna planteras vid Skälby kungsgård, som ägs av Kalmar kommun och sköts av Gatu- och parkkontoret. På grund av mindre gynnsamma odlingsförhållanden vid den valda växtplatsen har planer för förnyring och nyplantering av klonarkivet tagits fram under 2006. Målsättningen är att sortimentet ska få en mer genomtänkt plantering och placering. Skälby är ett viktigt fritidsområde för kommunens invånare och parkansvariga vill vid sidan av klonarkivets bevarandefunktion kunna erbjuda såväl information om traktens fruktsorter som rekreation.

Verksamhet

För närvarande bedrivs inga aktiviteter kopplade till klonarkivet. I det nya klonarkivet kommer fruktträden att vara väl skyltade. En estetiskt tilltalande plantering som inbjuder till besök eftersträvas och i kommunens intilliggande växthus planeras fruktutställningar.

Besöksadress

Klonarkivet i Skälby är beläget nära kommunens växthus. Information: växthuschef Bo Jonsson. Telefon: 0480-45 19 35, bo.jonsson@kalmar.se

Äpplesorten Guldparmän kommer ursprungligen från England och har odlats hos oss i drygt 150 år. Den har vita, nästan flata blommor med ljusröd anstrykning. Foto: Björn Kalin

Päronsorten Johantorp har odlats i Sverige sedan 1850-talet. Trots det svensk klingande namnet är dess ursprung osäkert.

Vid Skälby kungsgård bevaras såväl genuina Kalmar-sorter som utländska sorter med lång odlingstradition i bygden. Foto: Sofia Eckerblad

Guldparmän anses vara en god bordsfrukt. Äpplena skördas under hösten och blir ätmogna i december-januari. Fruktköttet är gulvitt, fast och aromatiskt. Foto: Björn Kalin

MANDATSORTER AV ÄPPLEN

Äpple mandatsort	Klonarkiv	Äpple mandatsort	Klonarkiv
A2 (grundstam)	MU	Drakenberg	JU
Adelhill	BR	Druväpple	LH
Alexander	SK	Edsele	Norrland
Alfa 68	MU	Eldrött duväpple	FR
Alice	EBH	Enebyäpple	ECH
Alnarps favorit	MU	Eriksapla	BR
Amorosa/Röd Aroma	ALT	Eva-Lotta	CA
Annero	JU	Fagerö/Rödgylling	ALT
Antonovka	Norrland	Farmorsäpple	Norrland
Arnmans gula höstkalvill	BR	Fiholms äpple	JU
Aroma	ALT	Filippa	CA
Arvidsäpple	JU	Flädie	FR
Aspa	JU	Fläskrota äpple	MU
Astrakan från Lindesberg	ALT	Fredriksdalsäpple	FR
Backatorpsäpple	BR	Frösvidalsäpple	JU
Baggetorp	ALT	Frösåker	ALT
Bemali (grundstam)	MU	Fullerö	ALT
Bergvik	Norrland	Fågelsta/Tynnelsöäpple	JU
Billingeäpple	ALT	Fårnos/Schafnase	LÖV
Birgit Bonnier	EBH	Förlovningsäpple	Norrland
Björnegårdsäpple	MU	Gimmersta	JU
Bläsingsäpple	LÖV	Gislaved	BR
Bobergsäpple	VA	Granatäpple	MU
Borgherre/Bullerhus	SK	Granö kriskäpple	BR
Borsdorfer	SK	Gravensteiner	VA
Bosebo sötäpple	BR	Greve Pers bordsäpple	BR
Brita Horn	EBH	Grindstugan	BE
Brunnsäpple, Hallands	MU	Grågylling	VA
Bäckmans favorit	BR	Grågylling från Skokloster	EBH
Börringeäpple	FR	Grönsö	EBH
Cellini	ALT	Gubbäpple	STA
Charlamovsky	Norrland	Gul höstkalvill	JU
Cludius höstäpple	BR	Guldparmän	SK
Cox's Orange	VA	Gunilla Bohuslän	MU
Cox's Pomona	VA	Gyllenkroks astrakan	VA
Domö favorit	MU	Gölanäpple	BR
Dottevikinga	ECH	Göteborgs flickäpple	MU

Äpple mandatsort	Klonarkiv	Äpple mandatsort	Klonarkiv
Hagbyberga	JU	Lillemansäpple från Rydaholm	BR
Hampus	BE	Linnés Stenbrohult	LH
Hanaskogsäpple	FR	Lomma	FR
Hedemoraäpple	STA	Lyckaäpple	ECH
Hedenlunda	JU	Madam Palm	ALT
Himmelstalund	VA	Maglemer	CA
Holländare	BR	Malmbergs gylling	Norrland
Holmserudsäpple	ECH	Melon	BE
Hornsberg	BR	Melon, röd	BR
Hornö	Norrland	Melonkalvill	LÖV
Husmoder	FR	Menigasker	JU
Hörningsholm	JU	Mio	MU
Höstparmän	SK	Mio, röd	MU
Iglabo stött	MU	Mullsjö	Norrland
Ivö	FR	Mälardalens vitgylling	EBH
Johannes röd höst	BR	Mälsåker	JU
Josefiner	JU	Mölnbacka skogsäpple	ECH
Kabbarp	FR	Nestesöt	ECH
Kalmar glasäpple	SK	Noors glasäpple	EBH
Katja	CA	Norrstack	JU
Kavlås	MU	Norrviken	FR
Kesäter	JU	Nystorpsäpple	BR
Kim	CA	Nädig frun	BR
Kinnekulle kantäpple	ALT	Odensta	ECH
Klaräpple	BE	Oranie	VA
Klockerstaäpple	ECH	Oretorp	FR
Klockhammarsäpple	JU	P J Bergius	BE
Kollerudsäpple	ECH	Per Brahes bordsäpple	BR
Korsmyra astrakan	ECH	Pilungsäpple	LÖV
Kristinaäpple	BR	Prinsessäpple	BE
Krusenberg	EBH	Ramsta	JU
Kullens favorit	FR	Ringstad	VA
Kullens rosmarin	FR	Risäter	ECH
Kvistrumsäpple	SK	Rosenhäger	JU
Källandsö	BR	Rossvik	EBH
Kölbyäpple	SK	Rudaäpple	JU
Landskrona äppe	FR	Råby rubin	JU
Leckö astrakan	ALT	Röd astrakan	BE

Äpple mandatsort	Klonarkiv	Äpple mandatsort	Klonarkiv
Röd Gravensteiner	CA	Sylvia	CA
Röd höstkalvill	SK	Särsö/Cloetta	EBH
Röd sommarkalvill	JU	Sävstaholm	EBH
Rödluan	Norrland	Södermanlands kalvill	BE
Rött järnäpple	JU	Södermanlandsäpple	JU
Salaholmsäpple	MU	Tegnér'säpple	FR
Sandbergs röda	MU	Tersmeden	EBH
Sankta Brita	VA	Thuläpple	LÖV
Sickelsjö vinäpple	ALT	Tistads vaxgylling	JU
Signe Tillisch	CA	Tornpipping	FR
Silva	ECH	Transparente blanche	VA
Sjöggestads pipping	VA	Trogsta	EBH
Sjöholmsäpple	JU	Ullströmsäpple	ECH
Skälbyäpple	SK	Urshults kungsäpple	FR
Sköldinge	JU	Vallda	MU
Släthultsäpple	BR	Veseäpple	MU
Smultronäpple	ALT	Wickstrands favorit	JU
Snilsäpple	STA	Viksäpple	ECH
Snövit	Norrland	Villands glasäpple	FR
Sommarkryddäpple	BR	Vit astrakan	VA
Sparreholm	JU	Vitgylling	BE
Spässerud	ECH	Vittsjö	FR
Stenbock	ECH	Vrams Gunnarstorp	FR
Stenkyrke	LÖV	Vrams järnäpple	FR
Stensbergsäpple	SK	Värmlands paradisäpple	ECH
Stinas äpple	JU	Värmlands sötäpple	ECH
Stor klar astrakan	EBH	Värnanäsäpple	SK
Storkrisken	ECH	Åkerö	JU
Stortysken	ECH	Åkerö från Gripsholm	JU
Strimmig vinterkalvill	BE	Ås baron	JU
Stäringe	JU	Ökna lökäpple	JU
Stäringe Karin	JU	Ökna vita vintergylling	BE
Suislepper	BE	Ölands kungsäpple	CA
Sundsäpple	Norrland	Östgöta Josefiner	VA
Svanetorp	FR		

MANDATSORTER AV PÄRON

Päron mandatsort	Klonarkiv	Päron mandatsort	Klonarkiv
Aspa hushållspäron	ALT	Johantorp	SK
Augustipäron (Exp.fältets)	BE	Kanelpäron	ALT
Bergamott	SK	Kejsarinnepäron/Epargne	BR
Blodpäron	BR	Klockhammarspäron	JU
Bonne Louise	VA	Knivsta kvarngård	BE
Carola	BR	Leabo långpäron	BR
Cecilia	JU	Lindhultspäron	MU
Clapps favorit	BR	Lundströms bonchrétien	LH
Clara Frijs	CA	Lybeckerbergamott	LH
Comice	FR	Moltke	FR
Conference	BR	Munkpäron	VA
Dubbelbergamott Vollsjö	FR	Muscatell	BE
Esperens herre	VA	Närkes äldsta	ALT
Filip	BR	Pierre Corneille	CA
Fritjof	ALT	Påskpäron	FR
Fulleröpäron	LH	Rörstrandspäron	BE
Furstligt grönt taffelpäron	FR	Sandträdet	BE
Gansels bergamott	FR	Skånst sockerpäron	FR
Gernandtpäron	VA	Solleröpäron	STA
Gråpäron	SK	Södermanlandspäron	JU
Grännäpäron	BR	Teda	JU
Göteborgs diamant	MU	Trogsta augustipäron	JU
Hamraträdet	BE	Tysk nationalbergamott	FR
Herzogin Elsa	CA	Wennströmspäron	LH
Holländskt fikonpäron	BR	Windsor	SK
Hovrådspäron	ALT	Vingåkers kanel	JU
Hovsta	JU	Årnästrädet	ALT
Höstbergamott	BE	Ålebypäron	JU
Ingeborg	ALT		

MANDATSORTER AV PLOMMON

Plommon mandatsort	Klonarkiv	Plommon mandatsort	Klonarkiv
Allmänt gulplommon	JU	Kirke	FR
Anita	CA	Krikon	FR
Ariel	MU	Madame	CA
Blått herrepplommon	FR	Meritare	CA
Bonne de Bry	FR	Mirabell från Nancy	FR
Czar	BR	Mälarplommon	JU
Elam	BR	Opal	BR
Emil	MU	Persikeplommon	FR
Eruni (grundstam)	MU	Reine Claude Althans	FR
Experimentalfältets sviskon	BE	Reine Claude Bålnäs	FR
Gilbert	CA	Reine Claude d'Oullins	BR
Gult aprikosplommon	FR	Reine Claude, stor grön	BR
Gult äggplommon	FR	Rivers Early Prolific	FR
Hackman	BR	Skånskt gulplommon	FR
Hagbyholms sviskon	BE	Tunaplommon	STA
Herman	CA	Ulriksen	MU
Hyltinge plommon	JU	Victoria	ALT
Ive	FR	Violetta	CA
Jefferson	BR	Västmanlands rödpplommon	JU
Jubileum	BR		
Kejsarplommon	JU		

MANDATSORTER AV KÖRSBÄR

Söt-körsbär mandatsort	Klonarkiv	Sur-körsbär mandatsort	Klonarkiv
Allmän gulröd bigarrå	BR	Brunbär från Gästrikland	ALT
Almore	BR	Brunbär från Närke	ALT
Büttners Rote Späte	BR	Brysselska bruna	FR
Eriane	BR	Kirsa	BR
Fryksås	ECH	Klarbär	JU
Gårdebo	BR	Nordia	BR
Hedemora	BR	Ostheimer	FR
Heidi	CA	Pernilla	BR
Hornöbigarrå	STA	Skuggmorell	BR
Huldra	CA	Solleröbär	STA
Knauff	FR	Stora klarbär	BR
Leonsvik	BR		
Mahogny från Näsrum	CA		
Napoleon	BR		
Rivann	CA		
Sesterviks bär	MU		
Stor svart bigarrå	CA		
Majkörsbär (hybrid)	CA		

ALT = Alntorps ö

BE = Bergianska trädgården

BR = Brunstorps gård

CA = Capellagården

ECH = von Echstedtska apलगården

EBH = Ekebyhov

FR = Fredriksdal

STA = Gamla Staberg

JU = Julita

LH = Linnés Hammarby

LÖV = Lövsta

MU = Munkagårdsgymnasiet

VA = Pomerium Vadstenense

SK = Skälby kungsgård

NÅGRA SVENSKA MANDATSORTER AV KÖRSBÄR

Allmän gulröd bigarrå

Allmän gulröd bigarrå

Allmän gulröd bigarrå är en mycket gammal sort, som odlats i många länder i Europa. Den anses vara släkt med den romerska sorten Duracina, som onämns av Plinius redan för 2000 år sedan. Allmän gulröd bigarrå planterades tidigare i stor omfattning i Sydsverige. Träden kan bli stora och gamla, uppemot 150 år. Skörden är sällan rik, men de fasta, söta och välsmakande bären håller god kvalitet.

Büttners Rote Späte Knorpelkirsche

Den tyska sötkörsbärssorten Büttners Rote Späte Knorpelkirsche utvaldes 1819 av C.G. Büttner i Halle, och spreds några år senare till Norden. Trädet är tämligen svagväxande och har en rundad krona. Bären anses ha medelmåttig smak, men i övrigt fin kvalitet. Sorten är frisk och bördig, och har rekommenderats som handelssort.

Erianne

Erianne är en lokal bigarråsort från Gränna uppdragen ur en kärna av Svart bigarrå. Upphovsmannen trädgårdsmästare C.A. Johanssons hustru Sofia Erianne har givit namn till sorten, som är frisk och har en för sötkörsbär god härdighet. Den ger tillfredsställande skördar med välsmakande svartröda bär.

Büttners Rote Späte Knorpelkirsche

Büttners Rote Späte Knorpelkirsche

Erianne

Skuggmorell

Skuggmorell är en drygt fyrahundraårig fransk surkörsbärssort, som funnits i Sverige sedan 1700-talets början. Träden växer bra i skugga, men de i hushållet utmärkta bären blir sötare om växtplatsen är solig. Under gynnsamma förhållanden ger Skuggmorell höga och årliga skördar. Sorten är mycket härdig och kan odlas upp till och med Piteå.

Ostheimer

Ostheimer är liksom Skuggmorell en morelltyp med färgad fruktsaft. Sorten kommer ursprungligen från Spanien. Till norra Europa spreds den på 1700-talet via den bayerska staden Ostheim. Sorten uppskattas för tidig och rik bördighet. Den uppvisar god härdighet och kan odlas under norrbottniska förhållanden. Bären är sötare än hos Skuggmorell och högt värderade i hushållet.

Hybridkörsbär

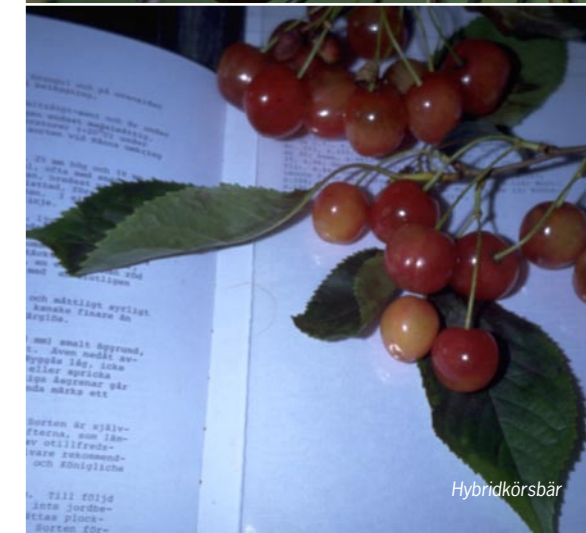
Det finns flera äldre sorter av hybridkörsbär, som har gener från såväl söt- som surkörsbär. De är härdigare än sötkörs, och ger syrliga-sötsyrliga bär av utmärkt kvalitet. Emellertid är skörden låg, vilket bidragit till deras sällsynthet. Bland hybridkörsbären märks den rödfruktiga mandatsorten Majkörsbär, som odlats i Sverige sedan 1600-talet. Det här avbildade hybridkörsbäret Reine Hortense uppstod i Frankrike under 1800-talets första hälft.

Skuggmorell

Ostheimer

Hybridkörsbär

*Här bevaras
våra svenska
fruktsorter*

Centrum för biologisk mångfald,
Box 57, 230 53 Alnarp
www.pom.info